

УДК 342.7:37.01(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.4.33>

СУСПІЛЬНА УЧАСТЬ У ФОРМУВАННІ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В ОСВІТІ: РОЛЬ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ОСВІТНІХ ІНІЦІАТИВ

Фокін П.В.,
*аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
e-mail: pavlo.fokin@uzhnu.edu.ua*

Фокін П.В. Суспільна участь у формуванні державної політики в освіті: роль громадських організацій та освітніх ініціатив.

У науковій статті аналізується роль громадськості у формуванні державної політики в освіті в Україні та зарубіжних країнах, а також механізми її участі в управлінні освітніми процесами. Особлива увага приділена нормативно-правовим засадам участі громадян у цій сфері, зокрема після прийняття Постанови Кабінету Міністрів № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» та Закону «Про освіту» № 2145-VIII, який закріплює публічність і підзвітність органів управління освітою. Описуються різні форми участі громадськості, зокрема через консультативно-дорадчі органи, публічні обговорення, громадські слухання, а також через участь громадських організацій, професійних об'єднань, батьківських рухів та студентських союзів у формуванні політики.

Зокрема, зазначено, що громадські ради при Міністерстві освіти і науки України та на місцевому рівні забезпечують відображення інтересів громадськості, здійснюють контроль за діяльністю влади і надають рекомендації щодо нормативних актів. Окремо розглядаються приклади ефективного діалогу між державою і громадянським суспільством, як це було при розробці Концепції «Нова українська школа», де враховано численні пропозиції практиків.

Також акцентується на важливості залучення громадськості в управлінські процеси на локальному рівні через органи самоврядування в освітніх закладах, що дає можливість ухвалювати рішення, що стосуються навчальних планів, внутрішнього розпорядку та розвитку закладів.

Досліджено зарубіжний досвід організації та функціонування суспільної участі в реалізації освітньої політики крізь призму досвіду таких країн, як: Фінляндія, Сінгапур, Швеція, Канада, Німеччина.

Висвітлено роль неприбуткових організацій і освітніх ініціатив у забезпеченні стратегічного розвитку освіти в Україні, їхній вплив на політику через лобіювання змін, суспільний тиск і контроль. Стаття містить рекомендації щодо форм суспільної участі в освітній політиці, таких як нормативно-правова, дискусійно-аналітична та інтегративна участь, що сприяють демократичному, прозорому та ефективному управлінню освітньою системою.

Дослідження підкреслює, що за активної участі громадськості освітня політика стає більш обґрунтованою і легітимною, враховуючи потреби громадян. Європейські стандарти належного врядування підсилюють значущість участі стейкхолдерів у процесі реформування освіти.

Ключові слова: освіта, освітня політика, державна політика, конституційно-правове регулювання освіти, суспільна участь, громадські організації, громадські ініціативи, освітні ініціативи.

Fokin P.V. Public participation in the formation of state policy in education: the role of civil society organizations and educational initiatives.

The scientific article analyzes the role of the public in shaping state education policy in Ukraine and foreign countries, as well as the mechanisms of its participation in the management of educational processes. Special attention is paid to the regulatory and legal foundations of citizen participation in this sphere, particularly following the adoption of the Resolution of the Cabinet of Ministers No. 996 «On Ensuring

Public Participation in the Formation and Implementation of State Policy» and the Law «On Education» No. 2145-VIII, which enshrines the principles of transparency and accountability of education governance bodies. Various forms of public participation are described, including through consultative and advisory bodies, public discussions, hearings, as well as through the participation of civil society organizations, professional associations, parental movements, and student unions in shaping education policy.

It is noted that public councils at the Ministry of Education and Science of Ukraine and at the local level ensure the representation of public interests, exercise oversight over the activities of authorities, and provide recommendations on draft regulations. Specific examples of effective dialogue between the state and civil society are considered, such as during the development of the «New Ukrainian School» Concept, where numerous practitioners' proposals were considered.

The article also emphasizes the importance of involving the public in management processes at the local level through self-governance bodies in educational institutions, which enables decision-making regarding curricula, internal regulations, and the development of educational institutions.

The foreign experience of organizing and implementing public participation in educational policy is examined through the examples of Finland, Singapore, Sweden, Canada, and Germany.

The article highlights the role of non-profit organizations and educational initiatives in ensuring the strategic development of education in Ukraine, their influence on policy through lobbying for changes, exerting public pressure, and exercising civic oversight. The study offers recommendations regarding forms of public participation in educational policy, such as regulatory and legal participation, discursive-analytical participation, and integrative participation, all of which contribute to democratic, transparent, and effective management of the education system.

The research underlines that with active public engagement, education policy becomes more reasoned and legitimate, as it considers the needs of citizens. European standards of good governance reinforce the significance of stakeholder participation in the process of education reform.

Keywords: education, education policy, state policy, constitutional and legal regulation of education, public participation, civil society organizations, public initiatives, educational initiatives.

Постановка проблеми. Демократичне врядування передбачає активну участь суспільства у виробленні та реалізації державної політики. У сфері освіти, яка торкається інтересів широкого кола громадян (учнів, батьків, педагогів, роботодавців, науковців), суспільна участь набуває особливої ваги. Громадські організації, професійні об'єднання, батьківські рухи, студентські союзи та інші освітні ініціативи можуть суттєво впливати на зміст і пріоритети освітньої політики, сприяючи її прозорості, обґрунтованості й відповідності потребам громади.

До того ж, враховуючи концепцію демократичного врядування, залучення широкого кола громадськості до освітньої політики набуває особливої значущості в контексті сучасних викликів, таких як пандемія COVID-19. В умовах соціальних і економічних змін потреби суспільства у сфері освіти змінюються, тому важливо, щоб управлінські рішення базувалися на реальних потребах громадян. Прозорість і публічність управлінських рішень є важливими складовими цього процесу. Завдяки активній участі громадських організацій та освітніх ініціатив, рішення стають більш обґрунтованими і легітимними, що дозволяє державі врахувати різні точки зору на всіх етапах розробки політики.

Стан опрацювання проблематики. Сфера проблематики суспільної участі у формуванні державної політики в освіті та конституційно-правового статусу освіти в Україні розглядається в роботах численних вітчизняних науковців, серед яких: Андрущенко В., Бондар В., Бошицький Ю., Ващенко Л., Галицька М., Даниленко Л., Котуха О., Красняков Є., Кремень В., Кузнецова Н., Мельничук М., Продан В., Слінько Т., Чальцева О. та інші.

Метою статті є дослідження ролі суспільної участі у формуванні державної політики в освіті через громадські організації та освітні ініціативи.

Виклад основного матеріалу. В Україні становлення громадянського суспільства після здобуття незалежності привело до поступового залучення громадськості в освітню політику. Держава нормативно визнала цю потребу, зокрема, ще у 2010 році була прийнята Постанова Кабінету Міністрів № 996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», яка заклала механізми громадських рад при органах влади [1].

Крім того, питання реалізації громадянами України права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування врегульовується також Законом України «Про

звернення громадян». Цей нормативно-правовий акт гарантує можливість громадян подавати пропозиції щодо удосконалення роботи зазначених органів, викривати виявлені недоліки у їхній діяльності, а також оскаржувати дії посадових осіб. У межах правового регулювання, встановленого цим Законом, громадяни наділені правом надсилати до органів влади пропозиції, тобто звернення, в якому останні висловлюють поради чи рекомендації стосовно діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, депутатів різних рівнів та посадових осіб, а також формують власні бачення врегулювання суспільних відносин, покращення умов життя, удосконалення законодавчої бази державного і громадського життя, соціально-культурної та інших сфер суспільної діяльності [2].

Варто також додати, що право громадян на отримання повної та достовірної інформації у всіх сферах суспільного життя, включно з освітньою сферою, закріплено на конституційному рівні. Відповідно до статті 40 Конституції України, кожен має право індивідуально або колективно звертатися з письмовими заявами чи скаргами до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також до посадових і службових осіб цих органів. Влада, у свою чергу, зобов'язана забезпечити розгляд звернень і надати вмотивовану відповідь у межах установлених законом строків. Цей конституційний механізм має особливе значення для залучення громадськості до управління освітньою сферою. Так через подання звернень громадяни можуть висловлювати свої пропозиції щодо поліпшення діяльності органів управління освітою, ініціювати зміни в організації навчального процесу, впливати на формування місцевої освітньої політики та контролювати якість надання освітніх послуг. Інститут звернень виступає однією з базових форм громадської участі, сприяючи забезпеченню прозорості, підзвітності та підвищенню ефективності освітнього управління [3].

У свою чергу, новий Закон «Про освіту» № 2145-VIII від 5 вересня 2017 р. серед засад державної політики задекларував публічність управлінських рішень та підзвітність органів управління освітою перед суспільством, а також принцип демократизму в освіті [4]. Відтак, як впливає, і законодавчо, і концептуально визнано, що громадськість має бути партнером держави у формуванні освітньої політики.

Як слушно зазначає видатний український учений В. Селіванов, стабільний розвиток демократичного суспільства є можливим лише за умови високого рівня політичної та правової культури громадян. Лише тоді громадянське суспільство, спираючись не просто на формальне виконання законів, а насамперед на дотримання засадничих принципів верховенства права, здатне ефективно контролювати діяльність органів державної влади. У такому випадку суспільство, організоване у формі держави, отримує реальну можливість не лише обмежувати надмірні імперативно-адміністративні амбіції влади, але й запроваджувати механізми внутрішнього самостримання самої державної системи [5].

Варто підкреслити той факт, що даний висновок особливо актуалізується у контексті формування освітньої політики, де участь громадянського суспільства відіграє визначальну роль у забезпеченні демократичного характеру врядування, захисті прав і свобод здобувачів освіти та утвердженні принципів прозорості і підзвітності державних рішень. Лише за умов правової активності громадян, їхньої залученості до процесів розробки, реалізації та контролю освітніх реформ можна ефективно протидіяти спробам звуження демократичного простору та забезпечити орієнтацію державної політики на реальні потреби суспільства.

Отже, на макрорівні розвинене громадянське суспільство здійснює контроль за діяльністю органів державної влади, зокрема у сфері освіти. Водночас на рівні окремого закладу освіти важливою є ефективна система внутрішнього контролю, яка забезпечує якість освітнього процесу і сприяє професійному розвитку педагогічних працівників. Саме в цьому контексті актуальним є аналіз підходів до контролю в закладах освіти, запропонованих О.І. Мармазою. Зокрема, науковиця обґрунтовано підкреслює, що контроль виступає важливою складовою ефективного управління закладом освіти, виконуючи при цьому низку ключових функцій. Так, діагностична функція полягає у забезпеченні керівництва повною та об'єктивною інформацією про стан освітнього закладу та його окремих структурних елементів. Виховна функція сприяє формуванню відповідального ставлення педагогічних працівників до своїх обов'язків і результатів праці. Навчально-методична функція реалізується через надання педагогам практичної підтримки у вдосконаленні форм і методів навчання, виховання та розвитку учнів, а також у їхньому професійному зростанні. Стимулювальна функція контролю виражається у заохоченні педагогів до підвищення результативності праці, самостійного професійного розвитку, самоконтролю і самокорекції [6].

Суспільна участь в освітній політиці може здійснюватися на різних рівнях – від *національного* (при виробленні законів, державних програм) до *рівня окремого навчального закладу* (управління школою чи університетом). Водночас, *роль громадських організацій проявляється через декілька ключових механізмів*:

1) *Консультативно-дорадчі органи при державних інституціях*. При Міністерстві освіти і науки України діє Громадська рада – колегіальний орган, до складу якого входять представники освітніх ГО, професійних асоціацій, батьківських об'єднань, студентського самоврядування тощо. Громадська рада розглядає проекти нормативних актів МОН, надає пропозиції щодо політики Міністерства [7]. Такі ж громадські ради чи інші дорадчі органи створюються при обласних департаментах освіти, місцевих управліннях. Їх функція – доносити голос громадськості до чиновників, відображати інтереси різних груп і здійснювати громадський контроль за діяльністю влади. Хоч їх рішення мають рекомендаційний характер, наявність інституту консультацій з громадськістю є ознакою демократизації управління. Європейський досвід свідчить, що включення стейкхолдерів у процес ухвалення рішень підвищує їх якість та легітимність. Згідно з рамковими принципами ОЕСР, участь зацікавлених сторін – один із стовпів стратегічного управління освітою, що гарантує врахування різнобічних думок і сприяє спільній відповідальності за впровадження рішень [8].

2) *Процедури публічного обговорення і консультацій*. Перед прийняттям важливих рішень у сфері освіти (нового закону, державної програми, стандартів освіти) практикуються громадські обговорення. Міністерство освіти публікує проекти документів на своєму веб-сайті для збору пропозицій від фізичних та юридичних осіб; організовуються круглі столи, конференції за участю експертів, представників шкіл, вузів, НУО. Таким чином, до прикладу, Концепція «Нова українська школа» створювалася у діалозі між МОН і громадськістю, фонд «Відродження» та інші недержавні організації фінансували експертні дослідження, проводили обговорення з учителями по всій країні, результатом чого стало врахування багатьох ідей практиків у формуванні державної політики [9]. Партисипативні процедури (участь зацікавлених груп) інституційно закріплені і на рівні місцевих громад, так органи місцевого самоврядування при ухваленні рішень про мережу закладів освіти, бюджети освіти тощо зобов'язані проводити громадські слухання, що дозволяє громадянам безпосередньо впливати на політику, особливо у питаннях, що їх стосуються (наприклад, реорганізація школи, впровадження профільних класів, мовні питання в школі громади).

3) *Роль неприбуткових організацій і освітніх ініціатив як суб'єктів політики*. В Україні активно діють численні громадські організації у сфері освіти: професійні об'єднання (зокрема, Асоціація вчителів та викладачів української мови і літератури, Асоціація керівників шкіл України, Спілка ректорів закладів вищої освіти України), аналітичні центри (Центр освітньої політики, CEDOS), благодійні фонди («Освіта», «Інститут розвитку освіти»), батьківські рухи (Батьківська спільнота «Батьки SOS»), студентські та молодіжні організації. Ці структури виконують декілька функцій у формуванні політики: а) *генерація експертизи* – проведення досліджень, опитувань, аналізу освітнього законодавства, надання висновків і аналітичних записок до органів влади; б) *лобіювання змін* – просування інтересів певних груп чи ідей; в) *суспільний тиск і контроль* – публічні кампанії, акції, звернення до влади з вимогою вирішити ту чи іншу проблему освіти. Одним із недавніх прикладів є кампанія громадських активістів та батьків за збереження зовнішнього незалежного оцінювання під час пандемії, через відкриті звернення та медіа-вплив вони переконали владу не скасовувати ЗНО, аргументуючи це рівністю прав абітурієнтів [10].

4) *Партнерство між державою і громадянським суспільством у реалізації освітніх програм*. Освітні ініціативи часто народжуються «знизу» як реакція на нагальні проблеми – наприклад, волонтерські проекти з цифрової грамотності, курси для вчителів, менторські програми для директорів шкіл. Коли держава помічає успішність таких ініціатив, вони можуть бути масштабовані та включені в державну політику. Приміром, проект ГО «Всеукраїнський фонд «Крок за кроком»» з упровадження інклюзивної освіти у дошкільній надихнув МОН на розробку державної програми з інклюзивної освіти [11].

Європейські та глобальні підходи до формування освітньої політики послідовно засвідчують важливість широкого залучення громадськості до управлінських процесів у цій сфері. У багатьох країнах Європейського Союзу діють розвинені механізми соціального діалогу, що забезпечують інституціалізовану участь громадянського суспільства у виробленні та реалізації освітньої політики. Професійні об'єднання педагогів, профспілки вчителів, асоціації директорів шкіл, сту-

дентські спілки й організації батьків виступають не лише консультативними суб'єктами, але й повноправними учасниками переговорів щодо змісту та напрямів освітніх реформ. Їхня участь є обов'язковою на етапах розроблення стратегічних документів, визначення пріоритетів освітнього розвитку, реформування систем навчання й виховання [12].

Зокрема, у Фінляндії та Сінгапурі, які визнані світовими лідерами у сфері якісної освіти, концепція участі стейкхолдерів у політико-освітніх процесах є одним із фундаментальних принципів стратегічного планування. У цих країнах наголошується на тому, що розроблення та впровадження ефективної освітньої політики можливе лише за умови активної участі ключових зацікавлених сторін – педагогічних працівників, учнів, студентів, батьків, представників бізнесу та громадських об'єднань – на всіх етапах політичного процесу, від ініціювання змін до їх імплементації. Саме інклюзивність політичних процесів, орієнтація на потреби та очікування різних груп суспільства забезпечують високу ефективність та сталість реформ у сфері освіти [12].

Цікавим є також приклад Швеції, де система освіти є децентралізованою, що надає муніципалітетам значну автономію в організації шкільної освіти. Кожен муніципалітет зобов'язаний розробити місцевий шкільний план (skolplan), який визначає фінансування, організацію, розвиток та оцінювання діяльності шкіл. Такі плани розробляються у співпраці з вчителями, батьками та іншими зацікавленими сторонами, що забезпечує врахування місцевих потреб та пріоритетів у сфері освіти. Крім того, шведське законодавство в галузі освіти закріплює принцип обов'язкової участі учнів і студентів у процесах управління освітніми закладами. Згідно з положеннями Закону про освіту Швеції (Skollagen, 2010:800) та Закону про вищу освіту (Högskolelagen, 1992:1434), здобувачам освіти гарантується право впливу на навчальний процес, участі у прийнятті рішень, що безпосередньо стосуються організації їхнього навчання, та внесення пропозицій щодо розвитку змісту та наповнення освітніх програм. Законодавчо закріплений механізм участі передбачає як індивідуальне залучення учнів і студентів через дорадчі процедури, так і їхню інституційну представленість у керівних органах закладів освіти, що сприяє підвищенню відкритості, відповідальності та демократичності освітнього управління, а також забезпечує врахування інтересів безпосередніх учасників освітнього процесу на всіх рівнях ухвалення рішень [13].

Ще однією масштабною ініціативою суспільної участі в освітньо-політичних процесах стала платформа Ontario Education Consultations, започаткована урядом провінції Онтаріо у 2018 році. Її метою було залучення широкого кола громадян, включаючи батьків, учнів, педагогів і громадські організації, до обговорення ключових питань реформування освіти. Платформа передбачала подання письмових пропозицій, участь у відкритих онлайн-опитуваннях і проведення регіональних телефонних конференцій. Хоча останні консультації в межах цієї ініціативи були завершені у жовтні 2024 року, уряд Онтаріо продовжує практику залучення громадськості до обговорення освітніх питань шляхом проведення окремих консультаційних заходів, оголошення про які регулярно публікуються на офіційному веб-сайті уряду Онтаріо [14].

В той же час, Німеччина аналогічно активно практикує соціальний діалог між урядом та громадськістю. Профспілки вчителів, асоціації директорів шкіл, а також батьківські організації активно залучаються до формування освітньої політики через участь у консультаціях та громадських слуханнях. Один із прикладів успішного впровадження цього підходу — розробка та прийняття реформи шкільної освіти в 2017 році, де громадські організації стали основними партнерами держави [15].

Висновки. Проаналізувавши специфіку участі громадськості в управлінні освітніми процесами, вважаємо за доцільне запропонувати наступні форми участі громадськості в таких:

- *нормативно-правова участь* – залучення громадських організацій до розробки та коригування нормативно-правових актів у сфері освіти через участь у громадських радах, надання рекомендацій та подання пропозицій до законодавчих ініціатив;
- *дискусійно-аналітична участь* – організація публічних обговорень, круглих столів та конференцій для збору пропозицій від громадян та експертів щодо проєктів освітніх реформ та інших важливих рішень;
- *інтегративна участь* – інтеграція громадськості в процеси управління освітніми установами на локальному рівні через органи самоврядування (педагогічні ради, вчені ради, батьківські комітети, учнівські й студентські парламенти), де ухвалюються рішення щодо навчальних планів, внутрішнього розпорядку та розвитку закладу.

Варто зауважити, що роль громадськості не обмежується лише впливом на політику «ззовні». Елементами суспільної участі всередині системи є *органи самоврядування у закладах освіти*: педагогічні ради, вчені ради, батьківські комітети, учнівські й студентські парламенти. Законодавство надає їм повноваження ухвалювати рішення локального рівня (вибір варіативної частини навчального плану, внутрішній розпорядок, заходи з розвитку закладу тощо).

Таким чином, суспільна участь у формуванні державної політики в освіті є необхідною умовою для демократичного, прозорого й ефективного управління освітньою системою. Громадські організації та освітні ініціативи відіграють *подвійну роль*, вони, з одного боку, представляють інтереси громадян, з іншого — виступають партнерами держави у впровадженні освітніх реформ. Завдяки їх зусиллям освітня політика стає більш обґрунтованою та легітимною, адже враховує потреби тих, на кого вона впливає. Європейські стандарти належного врядування підсилюють аргументованість цього підходу, а участь стейкхолдерів – один із ключових принципів успішної освітньої реформи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 р. № 996. *Урядовий кур'єр*. 2010. № 211. № 194.
2. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 року № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996 р. № 47. Ст. 256.
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 року. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017 р. № 38-39. Ст. 380.
5. Селіванов В.М. Право і влада суверенної України: методологічні аспекти: монографія. К.: Видавничий Дім «Ін Юре». 2002. 724 с.
6. Мармаза О.І. Контроль як функція управління: сутність, вимоги сучасності, тенденції оновлення. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2014. Вип. 35. С. 262–269.
7. Про затвердження Положення про Громадську раду при Міністерстві освіти і науки України: Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.05.2021 р. № 572. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0572729-21#Text>.
8. Laura Reznikova, Rafael Labanino, Darragh McKee Mathews. Pooling our strengths: The power of stakeholder engagement in education and skills policy. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*. 2024. No. 316. 43 p. DOI: <https://dx.doi.org/10.1787/b73697cb-en>.
9. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики. К.: «К.І.С.», 2003. 296 с.
10. Міносвіти пояснило своє ставлення до можливості скасування ЗНО. 2020. Веб-сайт: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-mon-zno-skasuvannia/30671992.html>.
11. Всеукраїнський фонд «Крок за кроком». Веб-сайт: <http://archive.ussf.kiev.ua/about>.
12. An implementation framework for effective change in schools. OECD Education Policy Perspectives. 2020. № 9. 16 p.
13. The public school system for children och young people. European Comission. 2024. URL: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/euryperia/sweden/organisation-and-governance>.
14. Government of Ontario. URL: <https://www.ontario.ca/page/government-ontario>.
15. Bildungsreformgesetz 2017. URL: https://www.bmb.gv.at/Themen/schule/schulrecht/erk/bildungsreformgesetz_2017.html.